

SEATTLE NYOMÁBAN

A GLOBALIZÁCIÓKRITIKAI MOZGALOM MINT A GLOBÁLIS KORMÁNYZÁS ÚJ TÉNYEZŐJE*

Scheiring Gábor

(szociológus, az MTA PTI tudományos segédmunkatársa,
a Védegylet Egyesület kutató munkatársa)

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen írás tárgya a hol „globalizációkritikai”, hol „alterglob”, hol „globális igazságosság”, de néha tévesen „antiglobalista” mozgalomként azonosított jelenség. Tíz év távlatából ideje, hogy föl tárjuk ennek az „új hatalomnak” az eredetét: Mi váltotta ki e tüntetéseket? Milyen mobilizációs struktúrák álltak a háttérben, milyen mozgalmi hálózatokra volt szükség e megmozdulásokhoz? Amellett érvelek, hogy e mozgalmi hullám nem érthető meg akkor, ha egységes mozgalomként tekintünk rá, de akkor sem, ha széttartó vektorú mozgalmak laza halmazaként. A „mozgalmak mozgalmáról” van szó, amely mozgalmi családokon belüli és azok közötti szolidaritások, az érték- és érdekközösség felismerése mentén fejlődő újszerű mozgalmi hálózat. Kétféle hálózatosodási folyamatot kell tehát szemügyre vennünk: egy vertikálisat (a mozgalmi családokon belüli globális hálózatok kialakulása), és egy horizontálisat (a mozgalmi családok közötti hálózatok megjelenése). Cikkemben három mozgalmi családot elemzek, melyek a globalizációkritika szervezeti-hálózati alapjának részét képezik, majd elemzem, hogy néhány központi „bróker-ügy” mentén e mozgalmi családok között hogyan alakultak ki koalíciók, milyen kapcsolatok figyelhetők meg a szervezeti és a fogalmi szinten. A cikk néhány elméleti következtetés levonásával zárul.

KULCSSZAVAK ■ globalizáció ■ társadalmi mozgalmak ■ civil társadalom
■ globális kormányzás ■ globalizációkritika ■ hálózatosodás

BEVEZETŐ

„Új hatalom jelent meg az utcán”¹

„Új hatalom jelent meg az utcán” – ahogy a New York Times publicistája fogalmaz. Egy új tényező, mely helyet követel magának a globális kormányzásban. Jelen írás tárgya ez az új hatalom, melyet hol „globalizációkritikai”, hol „alterglob”, hol „globális igazságossági”, de néha tévesen (amennyiben elfogadjuk maguknak a szereplőknek a véleményét e címkéről) „antiglobalista”

* A tanulmányhoz fűzött értékes gondolataiért köszönettel tartozom Boda Zsoltnak és Vida Viktornak.

mozgalomként azonosítanak. A seattle-i tüntetés tíz éves távlatából nézve itt az ideje, hogy föltárjuk ennek az „új hatalomnak” az eredetét: *Mi váltotta ki e tüntetéseket? Milyen mobilizációs struktúrák álltak a háttérben, milyen mozgalmi hálózatokra volt szükség e megmozdulásokhoz?*

A globális kormányzás nem kormányzati szereplőiről szóló irodalom (áttekintésnek lásd Szabó, 2004) alapján három elméleti irányt különböztethetünk meg. Az új hatalom jelenségét a legtöbben a *globális civil társadalom* kategóriájával próbálják megragadni. Anheier, Glasius és Kaldor (2004: 38) meghatározásában „*a globális civil társadalom a család, az állam és a piac közötti elképzelések, értékek, intézmények, szervezetek, hálózatok és egyének színtere, amely a nemzeti társadalmak, politikai rendszerek és gazdaságok határain túl működik.*” E megközelítés erőssége hogy a globális politikai és gazdasági térben helyezi el az új szereplőket, ezáltal rávilágítva az új globális társadalmi nyilvánosság születésének folyamatára. Erőssége továbbá, hogy a nemzetközi kapcsolatok realista tradíciójával szemben az államon és piacon túli szereplők súlyát is képes megragadni. Azonban egyszerre túl tág és túl szűk ez a perspektíva. Amennyiben a globális civil társadalom fogalmát választjuk kiindulásként, ezen a szinten hamar elfogynak az értelmesen megfogalmazható állítások. Amikor az e megközelítésben mozgó kutatók szűkítik fókuszukat, akkor civil szervezetekről, nemzetközi nem kormányzati szervezetekről (INGO) beszélnek. Ez pedig túl szűk kategória, ugyanis a társadalmi és hatalmi kontextustól leszakítva jeleníti meg a szereplőket. Mint a dolgozatból is ki fog derülni, e megközelítés legfőbb gyengesége az, hogy nem képes megragadni az új hatalom konfliktusos és dinamikus jellegét.

A globalizációkritika kutatóinak egy másik jelentős tábora a konfliktus-elméleti paradigmából érkezik, és *ellenhegemón globalizációról* beszél. Peter Evans (Evans, 2005: 5) szerint „egy mozgalmat ellenhegemónnak nevezni azt jelenti, hogy megvan benne a potenciál a létező hegemónia ideológiai alapjainak aláásására, valamint a privilégiumok és kirekesztések fennálló elosztási rendszerének átalakítására”. Ahogy Evans is hozzáteszi, ebből nem következik rögtön az, hogy ezek a mozgalmak (és az elemző) teljes egészében elutasítanak a fennálló rendszert. Mégis van értelme Gramsci örökségére támaszkodni, mivel a hegemónia fogalma egyszerre világít rá a hatalom közvetlen elnyomó, illetve közvetett – beleegyezésre épülő – természetére. Ebből pedig az is következik, hogy az ennek bírálata szerveződő globalizációkritika egyfelől közvetlenül konfrontálódik a hatalom intézményeivel, másfelől pedig közvetve a neoliberális hegemónia ideológiai alapjait támadja. A globális civil társadalom fogalmával szemben tehát az ellenhegemón globalizáció rendszerösszefüggésbe helyezi a vizsgált jelenséget, a központba pedig a hatalom konfliktusos jellegét állítja. További erőssége, hogy – továbbblépve a klasszikus marxizmus strukturális determinizmusán – rávilágít az ideológiák és eszmék autonóm szerepére. Mégis amellet érvelek, hogy ez a fogalom is alkalmatlan önma-

gában a globalizációkritika megértéséhez, ugyanis túl tág: a magyarázatok és hipotézisek levezetésére túl nagy mozgásteret enged, ezért egyszerre mond sokat és magyaráz keveset.

Meglátásom szerint a fenti két megközelítésnél termékenyebb, ha valamilyen formájú (ez hamarost kiderül) *globális társadalmi mozgalom*ként ragadjuk meg a globalizációkritikát. Bár a társadalmi mozgalomnak számos definíciója létezik, közös elem e kutatási tradícióban (áttekintésnek lásd Boda–Scheiring, 2006), hogy a mozgalom és hatalom között konfliktusos viszonyt tételez fel, ellentétben a civil szervezet kategóriájával. A globális társadalmi mozgalom kategóriája a civil társadalom és ellenhegemón globalizáció fogalmaihoz képest pontosabb, a mozgalmak kutatása során feltárt mechanizmusok jobban magyarázzák a globalizációkritika jelenségét. McAdam, Tarrow és Tilly (2001) dinamikus relacionista megközelítése alapján a globális struktúrákon belül a fókuszban azok a hálózatok, mobilizációs struktúrák, értelmezési keretek és identitások állnak, amelyek állandó dinamikus és konfliktusos viszonyban vannak a hatalom hálózataival. Ahogy Smith, Pagnucco és Chatfield (1997) írják a transznacionális mozgalmak kapcsán:

A transznacionális társadalmi mozgalmak viszonylagosan marginalizált szereplők erőfeszítései arra, hogy társadalmi és politikai változást idézzenek elő. A transznacionális társadalmi mozgalmak intervenciója a nemzeti, kormányközi és transzkormányzati politikai folyamatokba megváltoztatja a döntéshozók problémapercepcióját és a különböző közpolitikai döntésekhez kapcsolódó költségekről és hasznokról alkotott elképzeléseit (Smith–Pagnucco–Chatfield, 1997: 59).

Ebben az elemzési keretben mozogva jobb esélyünk van a globalizációkritika jelenségének alaposabb megértésére. A mozgalomelméleti tradícióban dolgozó Donatella della Porta a jelen tanulmány tárgyát képező konkrét empirikus mozgalmat a következőképpen határozza meg:

A formalizáltság különböző szintjein lévő szervezetek (politikai pártokat is beleértve) és egyéb szereplők laza hálózata, melyek a kollektív cselekvés különböző formáiban vesznek részt azzal a közösen osztott céllal, hogy az igazságosság (gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti) ügyét előmozdítsák – nemzeteken belül és azok között, világszerte (Della Porta, 2006: 6).

E meghatározás erőssége, hogy szervezetek és csoportok közötti hálózatról beszél, nem pedig egy egységes entitásról. További erőssége, hogy megragadja a konfliktusos jelleget. Végül további erőssége, hogy utalást tartalmaz arra a közös nevezőre, amely egy platformra terelte a globalizációkritika szereplőit, ez pedig a globális igazságosság. Ha így definiáljuk, megragadhatjuk a globalizációkritikai koalíció sajátos természetét.

Érvelésem szerint a mozgalom nem Seattle-ben indult, gyökerei legalább egy évtizeddel előbbre, Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban pedig az 1968 körüli társadalmi változásokig nyúlnak vissza. Amellett érvelek, hogy e mozgalmi hullám nem érthető meg akkor, ha egységes mozgalomként

tekintünk rá, és akkor sem, ha csupán széttartó vektorú mozgalmak laza halmazaként. A „mozgalmak mozgalmáról” van szó, amely mozgalmi családokon belüli és azok közötti szolidaritások, az érték- és érdekközösség felismerése mentén fejlődő újszerű mozgalmi hálózat. Kétféle hálózatosodási folyamatot kell tehát szemügyre vennünk: egy *vertikálisat* (a mozgalmi családokon belüli globális hálózatok kialakulását), és egy *horizontálisat* (a mozgalmi családok közötti hálózatok megjelenését). A hálózatok létrejötte a biztosítéka a szolidaritásnak, a közös identitás kialakulásának, mely az erőteljes és hatékony kollektív cselekvés feltétele. Először néhány kiválasztott mozgalmi családon mutatom be a vertikális szolidaritás kialakulását, ezt követően elemzem, hogy néhány központi „broker-ügy” (Della Porta, 2006) mentén e mozgalmi családok között hogyan alakultak ki koalíciók, milyen kapcsolatok figyelhetők meg a szervezeti és a fogalmi szinten.

A globalizációkritikai koalíció hátterében legalább hét mozgalmi családot azonosíthatunk, melyek a mozgalom szervezeti-hálózati alapjának tekinthetők: a fejlesztéspolitikai szektor, a zöld szektor, a munkásmozgalom, a fogyasztóvédő és cégekritikus szervezetek családja, a mezőgazdasági kistermelői mozgalmak, a radikális baloldal és a békemozgalom. Terjedelmi korlátok miatt nem áll módomban minden mozgalmi családon belül bemutatni a globális szolidaritás kialakulását. A globalizációkritikai koalícióban betöltött súlyuk és a mozgalmakról rendelkezésre álló ismereteim alapján három családot választottam ki, a fejlesztéspolitikai szektort, a globális ökopolitikát és a radikális baloldalt.

Dolgozatom a mozgalomkutatás két központi fogalmára, a mobilizációs struktúrákra (azaz a mozgalmi hálózatok elérhetőségére) és a keretezésre (framing) támaszkodik. A mobilizációs struktúrák kapcsán a kutatók azt elemzik, hogy a létező kapcsolati hálózatok – legyenek ezek akár informálisak, akár formalizált szervezetek – hogyan befolyásolják a vizsgált mozgalom mobilizációs potenciálját. Az értelmezési keretek pedig olyan konceptuális eszközök, melyek kijelölik az észlelt politikai konfliktus kontúrait és a lehetséges megoldásokat. A vertikális és horizontális szolidaritás létrejöttének egyik alapfeltétele egy közös identitás, amely közös nevezőre tereli az egymástól látszólag független szereplőket. A kutatás módszertanilag honlapok, a szervezetek által közzétett beszámolók és jelentések tartalomelemzésére; a globális igazságossági mozgalomról szóló (szociológiai, politikautományi) tanulmányok áttekintésére; valamint arra a sok éves személyes tapasztalatra támaszkodik, amit hazai mozgalmakban és azok nemzetközi hálózatokba való bekapcsolásában való részvételemmel szereztem. A munka föltáró jellegű (tehát nem hipotézisvizsgáló), és reményeim szerint nem csak az akadémiai közönségnek szól.

MOZGALMI CSALÁDOKON BELÜLI (VERTIKÁLIS) HÁLÓZATOSODÁS

A fejlesztés politikája

A gyarmattartó országokban a gyarmati térségek iránti érdeklődés gyökerei hosszú időre nyúlnak vissza. A nyolcvanas évekre kialakult a fejlesztéssel foglalkozó szervezetek között egy radikálisabb csoport, amely tovább lépett a humanitárius segítségnyújtás paradigmáján. Látván, hogy e humanitárius paradigma bár nagyon fontos életmentő tevékenységekre sarkall, de nem képes alapvető megoldást nyújtani a gyakran társadalmi és politikai okokra visszavezethető problémákra, e szervezetek egy része egyre elégedetlenebbé vált a globális dél sorsát nagymértékben meghatározó kormányközi politikákkal, illetve a részben adófizetői pénzekből fenntartott nemzetközi gazdasági és pénzügyi intézményekkel. A „mi” segítünk „nektek” jótékonyági hangulatát fokozatosan fölváltotta a globális igazságosság hangulata (Brecher–Costello–Smith, 2000: 16).

A *Fair Trade* mozgalom gyökerének számító első Világbolt 1969-ben nyílt meg Hollandiában, melyben önkéntesek terjesztették a termelőktől közvetlenül beszerzett gyarmati árukat. Az alternatív kereskedelmi mozgalom új lendületet kapott, amikor 1988-ban bevezették a Fairtrade védjegyet, ami által a méltányos kereskedelemről származó áruk „kiszabadultak” az önkéntes boltok „börtönéből”, és bekerültek a hagyományos kiskereskedelmi forgalomba (Boda, 2001; Fridell, 2003; Redfern–Snedker, 2002). Az Oxfam „Make trade fair” kampánya – amivel a legtávolabbra merészkedtek a klasszikus humanitárius paradigmától –, a kereskedelem aktuális intézményrendszerét veszi összítű alá, s fő célja a harmadik világ termelőinek piacra juttatása és a méltányos ár garantálása. Az Oxfam sajátos jegye, hogy mindezt komoly kutatási és publikációs tevékenységgel támasztja alá, ami nagyjából Dani Rodrik, Joseph Stiglitz, Thomas Pogge és Amartya Sen szellemiségét tükrözi – egyfajta kozmopolita szociálliberalizmust (lásd pl. Watkins–Fowler, 2002).

Az *adósságelengedésért küzdő mozgalom*² első látványos megnyilvánulása az 1998. májusi birminghami G7 csúccsal párhuzamos tüntetés volt, melynek során 70 000 ember alkotott élőláncot. A G7/8 csúcsokat azóta is óriási tüntetések övezik, melyek megszervezésében az adósságelengedésért küzdő mozgalomnak oroszlánrésze van. A déli országokban évtizedes múltra tekintenek vissza az adósságelellenes kampányok. Az Egyesült Királyságban virulens adósságmozgalom volt kibontakozóban a nyolcvanas évek elejétől, amelyet a *Debt Crisis Network (DCN)* koordinált. A mozgalmi nyomás hatására 1996 tavaszán az IMF és a Világbank bejelentette a *HIPC- (Heavily Indebted Poor Countries)* kezdeményezés útnak indítását, amelynek célja az adósságállomány

csökkentése volt. Bár az adósságelengedés közel sem halad olyan ütemben, ahogy azt sokan várták a bejelentés után, a kezdeményezés létrejötté mégis komoly eredménynek számít a mozgalom részéről. Az IMF és a Világbank története során ugyanis soha nem egedett el adósságot, egészen a HIPC-kezdeményezésig. A DCN 1997 végén átalakult *Jubilee 2000* koalícióvá. A 2000-es év a katolikus egyház jubileumi ünnepeként kiváló alkalom volt arra, hogy széles közönséghez juttassák el az adósságelengedés üzenetét. A Jubilee 2000 mozgalom 40 országban működött, kiadványokat jelentetett meg, szakértői és háttéranyagokkal bombázta a döntéshozókat és az újságírókat, valamint óriási nyilvános rendezvényeket szervezett, olyan hírességek támogatásával, mint Bono, Muhammad Ali vagy Bob Geldof.³ Déli politikusok, aktivisták és szakértők látogattak északi országokba, hogy erősítsék a globális szolidaritás érzését. Az északi országok közvéleményének széles támogatása a déli vezetőket is magabiztosabb fellépésre ösztönözte. A jubileumi év fordultával a koalíció feloszlott, ám részei önnállóan tovább tevékenykednek.

Globális ökopolitika

Eleinte a zöldek távolról sem a globális szolidaritás keretében gondolkodtak. A helyi környezetszennyezés ellen küzdő állampolgári kezdeményezések legfeljebb az országos szintű összefogásig jutottak el, mint pl. Németországban, ahol fontos szerepet töltek be a zöld párt megalapításában (Capra–Spretnak, 1984). A hetvenes években a „túlnépesedéstől” való félelem erősen élt a zöld teoretikusok körében. *Hardin* cikke, a *Közlegelők tragédiája* (Hardin, 2003), *Paul Ehrlich* könyve, a *Population Bomb* (Ehrlich, 1968), egyaránt 1968-ban jelentek meg, és a Föld eltartóképességének végeességére hívták föl a figyelmet. E víziók eleinte egy általános mizantróp hangulatot erősítettek a zöldek körében. *Hardin* például a *Közlegelők tragédiája* után néhány évvel egy kirekesztésre buzdító, bevándorlóktól féltő, a szegényebb országok megsegítését ellenző cikkel hívta föl magára a figyelmet. *Katasztrófa* közben nem lehet mindenkit felengedni a mentőcsónakra (azaz beengedni a fejlett országokba), érvelt *Hardin*, különben a mentőcsónak is elsüllyed minden utasával együtt (*Hardin*, 2005). Tovább nehezítette a globális szolidaritás kialakulását a „vadon-kultusz” (*Martinez–Alier*, 2002) – ez olyan természetvédelmi szemléletre utal, amely figyelmen kívül hagyja a helyi, benszülött törzsek erőforrás-használati szokásait. A világ második legidősebb nemzeti parkja például, a dél-afrikai *Kruger Nemzeti Park* a helyi szegényebb fekete közösségek szemében a gyarmati környezetvédelem megtestesülése. A feketéket két szinten is kizárták a nemzeti parkból: egyfelől a helyi Makuleke törzset erőszakkal kitelepítették, valamint a feketéket korlátozták az így mesterségesen létrehozott vadon látogatásában (*Khan*, 2002).

Ramachandra Guha és Joan Martinez-Alier nevéhez fűződik a környezetvédelem harmadik hullámának tematizálása (Guha–Martinez-Alier, 1997). A szerzők két, eleinte egymással párhuzamosan futó mozgalmi családot gyűjtöttek e kategóriába, melyek a kilencvenes években kölcsönös szolidaritások építésébe is kezdtek. E két áramlat egyike a déli országok környezeti konfliktusait jelölő „szegények környezetvédelme” (environmentalism of the poor). E konfliktusok a helyi termelők túléléséhez szükséges erőforrások elosztása körül zajlanak: az erdőirtás az erdőből élők életesélyeit rontja, egy gátrendszer a mezőgazdasági kistermelők földjeit öntheti el. Visszatérve az előbb említett kolonialista természetvédelemre, az apartheid után a nemzeti parkok vezetőségét leváltották; az új gárda reformokba kezdett, és az 1994-ben a környezeti igazságosság szellemében elfogadott földtörvény értelmében egy sor helyen állították vissza a helyi közösségek föld- és erőforráshasználati jogát (Cock–Fig, 2002; Khan 2002). A konzervációbiológia is megtanulta értékelni a helyiek ökológiai tudását, így a biodiverzitás megőrzése ma inkább a benszülött népekkel partnerségben, s nem ellenükben történik. A déli országok zöld mozgalmi bizonyítják, hogy a természethez való nem kizsákmányoló viszony nem csak a jólétben dúskáló nyugati középosztályok sajátja.

A környezetvédelem harmadik hullámán belül a másik áramlat az északi országokban a nyolcvanas évektől erősödő környezeti igazságossági mozgalom, mely szintén a környezeti közjavak elérhetőségére, illetve a környezeti kockázatok egyenlőtlen elosztására koncentrál. Míg a szegények környezetvédelme inkább vidéki szegények életesélyeiről szól, elsősorban a harmadik világ országaiban, addig az utóbbi inkább városi jelenség, és az iparosodott országokban tapasztalható, ám a disztributív igazságossági dimenzió mindkettőben közös. A környezeti igazságosság szülőházája az Egyesült Államok: itt szerveződtek meg először azok a marginalizált (szegény és színes bőrű) csoportok, melyek korábban távolságtartóan kezelték a környezetvédelem ügyét. A szemétkerakók gettók mellé telepítése, vagy egy közműberuházás „elakadása” a gettó szélén olyan ügyek, melyek a környezeti közjavak fontosságát, illetve a környezeti kockázatok elosztásának kérdését a szegényebb rétegek számára is relevánssá tették.

Mind a megélhetési, mind a környezeti igazságossági konfliktusok arra késztették a zöldeket, hogy változtassanak szemléletmódjukon. Ennek hatására terjedt el a környezeti igazságosság frame általánosan, amely olyan egyesítő keretté vált, ami a déli és az északi országok konfliktusait együtt képes megjeleníteni, rávilágítva a távoli problémák közös okaira, a háttérben meghúzódó mechanizmusok rokonságára és a közös fellépés lehetőségére. Legyen szó vízmű-privatizáció elleni küzdelemről, helyiek megélhetési lehetőségeinek védelméről, az ökológiai adósság kérdéséről, vagy egy rossz helyre tervezett hulladéklerakóról – a környezeti igazságosság közös alapra helyezte, és globális szolidaritásba kovácsolta az észak és a dél zöld mozgalmainak új, harmadik hullámát. A nyolcvanas-kilencvenes évek során erősen intézmé-

nyesült és deradikalizálódott zöld mozgalom így új lendületre kapott, és grass-roots energiákkal töltődött föl a globalizációkritikai hullám eredményeként (Scheiring, 2007).

A radikális baloldal újraéledése?

1994. január elsején, a NAFTA (Észak Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás) életbe lépésének napján, háromezer indián lázadó elfoglalt Chiapas tartományában négy nagyobb várost. A felkelést a *Zapatista Nemzeti Felszabadítási Hadsereg* (EZLN) vezette, akik szemében a NAFTA a bennszülött közösségek halálos ítéletét jelentette. A zapatizmus egyfajta értelmiségi divattá is változott a kilencvenes évek második felére. A forradalom hagyományos retorikájától megcsömörlött kritikai értelmiségiek nagy lelkesedéssel forgatták a zapatista szövegeket, hordták transzparensen a zapatista jelszavaját (*ya basta! – elég volt!*), könyvek sora jelent meg a mozgalom újszerűségéről, erejéről, lendületéről. Az üzeneteik terjesztésére 1996-ban a szimpatizáns aktivistákat, szervezőket meghívták a „neoliberalizmus elleni első globális találkozóra”, melyet hamarosan egy második, spanyolországi esemény követett. A találkozóknak nem célja egy egységes politikai program kidolgozása, ez nem felelne meg a zapatizmus szellemének. A helyi kezdeményezések, helyi alternatívák támogatásával a globális neoliberalizmus univerzalizmusát támadják. A zapatizmus legfontosabb eredménye Gustavo Esteva (2005: 128) kifejezésével „a remény felszabadítása” (Callahan, 2005).

A *közvetlen akció* mint politikai eszköz a kilencvenes évek elejétől új teret hódított magának a rendszerkritikus mozgalmak körében. Az útépitések, fakivágások ellen az intézményesített zöld nyomásgyakorlás gyakran elégtelen eszköznnek bizonyult. Amerikában radikális-akcionista zöld szervezetek alakultak a nyolcvanas évektől kezdve, pl. az *Earth First* vagy a *Rainforest Action Network*. Nagy-Britanniában pl. a gépkocsiforgalom feltartóztathatatlan növekedése miatt elégedetlen radikális zöldek utca-visszafoglaló bulikat (*Reclaim the Streets*) rendeztek a kilencvenes évek derekától. A közvetlen akciók nemzetközi koordinálásában központi szerepet játszik a *Peoples Global Action (PGA)*⁴ nevű hálózat. A hálózat a helyi kezdeményezések nemzetközi összekötésének egyik újabb jó példája. Születése a zapatisták kezdeményezéséhez, a neoliberalizmus elleni globális találkozókhoz köthető. 1998-ban indiai paraszt mozgalmárok, a brazil föld nélküliek mozgalma, bennszülött mozgalmak valamint európai, amerikai és dél-amerikai aktivisták hozták létre a hálózatot. A PGA nem egyszerűen egy létező szektor (zöldek vagy munkások) nemzetközi összefogása, hanem szektorokon átívelő koalíció. A zapatizmus erős befolyása, a közvetlen akció mint fő politikai eszköz ugyanakkor egy erős anarchista jelleget kölcsönöz

a hálózatnak, ami miatt többen az „új anarchizmus” egyik fő letéteményesét látják benne (Graeber, 2004).

Nem lehet elmenni a globalizációkritika gyökerei és az új anarchizmus kapcsán a *cyberpunk* mellett sem. A nyolcvanas évektől terjedő szubkultúra/mozgalom a gépkorszak és a totális ellenőrzés elleni lázadás, aminek elsődleges színtere a virtualitás. A cyberpunk- és hackerkultúra nélkül a globalizációkritika információs hálózata hiányozna. Az *Indymedia* (Independent Media Center – IMC), a globalizációkritika ellenmédiájának szellemiségét is erősen befolyásolta a cyberpunkkultúra. Ide kapcsolódik a zöld technológiakritikára és az újbalos énfelszabadításra is rímelő *DIY-szubkultúra* újraéledése a kilencvenes években. A technológia megszelídítése, a kiszolgáltatottság átfordítása autonómiává egyfajta esztétizáló anarchizmusként épült be a globalizációkritikába. A mozgalmi fanzinek, matricaakciók, reklámhekkelés, a közterek szimbolikus visszafoglalását célzó kezdeményezések, az utcai és városi gerillák performanszai erősen kötődnek a DIY-szubkultúrához.

Szerepet kapnak a radikális baloldali pártjai is a globalizációkritikában, melyek közül hazánkban a legismertebb az a német *Baloldal (Die Linke)*,⁵ mely két párt, a kelet-németországi területeken erős PDS és a nyugat-német területeken 2004-ben megszerveződött WASG (Választási Alternatíva – Társadalmi Igazságosság) nevű párt egyesülésével jött létre 2007 júniusában. Vezetői *Lothar Bisky* és *Oskar Lafontaine*, régi ismert baloldali politikusok. Társadalmi bázisuk erősen kötődik a német globalizációkritikai mozgalomhoz, legfőképpen a német ATTAC-hoz. Létrejöttének kinyilvánított oka, hogy a parlamenti pártok egyike sem mutat fel alternatívát a neoliberalizmussal szemben. Európai szinten a radikális baloldali pártokat tömörítő Európai Baloldalhoz csatlakoztak. A párt külpolitikájában nagy hangsúlyt helyez a globális igazságosságra, a fejlődő országok helyzetét ellehetetlenítő intézményrendszer és gazdasági struktúra reformjára. A Baloldal Európában jelenleg az egyetlen olyan párt, amely a neoliberalizmussal szemben megszerveződő társadalmi mozgalmak hatására jött létre.

Európában számos további radikális baloldali (nem marxista-leninista), illetve öko-szocialista párt tevékenykedik (pl. Franciaország, Hollandia, Izland). Az Európai Parlamentben a főáramú baloldal (*Európai Szocialista Párt*) kompromisszumait visszautasító radikális baloldali pártok alakították meg az *Egyesült Európai Baloldal* pártját, amely az *Északi Zöld Baloddallal* közösen önálló frakcióval rendelkezik az Európai Parlamentben. E pártok szerepe ambivalens a globalizációkritikai mozgalomban, előfordul, hogy nem kommunista globalizációkritikai szervezeteket kommunista pártok saját céljaikra próbálnak meg felhasználni. Másfelől ugyanakkor (főleg a zöld-baloldali pártok) szervezeti bázisukkal komoly segítséget is nyújtanak a globalizációkritikai szerveződésekhez (March–Mudde, 2005: 38).

Ha az európai radikális baloldal felemás megújulási kísérleteiről beszélünk,

nem kerülhetjük meg a latin-amerikai baloldal megújulását. A világ minden pontjáról a baloldali pártok vezetői irigykedő tekintettel figyelik a választásokat egymás után nyerő radikális baloldali pártok sikereit. E pártok a globális igazságossági mozgalomban is központi szerepet játszanak, az inspiráció egyik legfőbb forrását jelentik. A brazil *Munkáspárt (PT)* például *Porto Alegre* városában a részvételi költségvetés bevezetésével és működtetésével hívta fel magára a figyelmet. Miután megnyerték a választást, korábbi radikalizmusukból sokat vesztek, vezetőjük, *Lula* kiábrándította magából a nemzetközi baloldali közvélemény jelentős részét. Nem így a bolíviai elnök *Evo Morales*, akinek társadalmi bázisát egyfelől az amerikaiak kokaellenes hadjáratával szemben megszerveződő társadalmi mozgalom, másfelől a *Cochamamba* városában a vízmű-privatizáció miatt szárba szökkenő tömegmozgalom adja. Baloldali vezetés alatt áll Chile, Venezuela és Argentína is. A latin-amerikai baloldal megerősödésének hátterében a neoliberális gazdaságpolitika kudarca, valamint az amerikai külpolitika népszerűtlensége áll. A latin-amerikai baloldalban végbement változás a globális radikális baloldal megújulásának legfontosabb összetevője.

A MOZGALMI CSALÁDOK KÖZÖTTI (HORIZONTÁLIS) HÁLÓZATOSODÁS

Ahogy láttuk, a szerteágazó szervezeti-mozgalmi hagyományokon belül már a nyolcvanas évektől kialakulóban volt a globális szolidaritás érzete, terjedtek a nemzetközi összefogással megszervezett kampányok. A nyolcvanas évek végéig ugyanakkor ezek jórészt elkülönült ügyek és kezdeményezések maradtak, hiányzott a közös platform és egy közös értelmezési keret, ami összekötötte volna egymással e mozgalmi családokat. A globalizációkritikai koalíció létrejöttének másik fontos eleme a kilencvenes évek eseményeiben keresendő, melyek során e családok között is kezdett kialakulni egyfajta szolidaritás. A horizontális hálózatosodás konfliktusok, „broker-ügyek” mentén zajlott, melyek során az elkülönülten tevékenykedő mozgalmak felfigyeltek a közös fellépés lehetőségére. A koalícióépítést, mely a leglátványosabban Seattle-ben jelentkezett, a közös ellenségkép, a neoliberalizmus tematizálása teszi lehetővé. Az alábbiakban azokat a legfontosabb ügyeket mutatom be, amelyek lehetővé tették a horizontális hálózatosodást.

A szabadkereskedelem körüli konfliktusok

A kereskedelem liberalizációja regionális és globális szinten egyaránt a neoliberális globalizáció legfontosabb megtestesítője, hatásai a társadalom minden részén érzékelhetők. Egyaránt érinti a mezőgazdasági termelőket, az ipari

dolgozókat, a környezetvédelmet, az Észak–Dél közötti elosztási viszonyokat valamint a nemzeti szuverenitást. A szabadkereskedelem körüli konfliktusok először tereltek közös platformra korábban egymástól függetlenül működő társadalmi mozgalmakat és érdekvédő szervezeteket. Az első és legjobban dokumentált szektorközi összefogással zajló nemzetközi kampányok az amerikai kontinensen zajlottak, ezért erre helyezem a hangsúlyt a következőkben Ayres (2002) alapján.

A Kanada és az USA között megkötött szabadkereskedelmi egyezmény (CUSFTA) előkészítése (1985–1989) során Kanadában egy erős társadalmi koalíció született a terv ellenzésére. Az ország gazdaságpolitikájával szemben nőtt az elégedetlenség a farmerek, szakszervezetek valamint egyházi és feminista csoportok körében. A kampányban fontos szerepet töltöttek be a kulturális és gazdasági autonómiát féltő nacionalisták is. Kezdetben helyi és regionális csoportok szerveződtek az egyezmény ellen, melyek a tárgyalások előrehaladtával szorosabb országos együttműködést alakítottak ki, így született meg a *Pro-Canada Network (PCN)* 1987-ben, mely országos szinten koordinálta az akciókat. A széles bázisra támaszkodó országos társadalmi koalíció fellépésének eredményeként a CUSFTA a 88-as parlamenti választások központi témájává vált. A társadalmi szervezetek országszerte konferenciákkal, kritikus elemző anyagokkal, demonstrációkkal, médiaakciókkal, nyilvános vitákkal, képeslap- és matricakampányokkal, újságokban terjesztett kampányfüzetekkel, a politikusok közvetlen megkeresésével igyekeztek az egyezmény aláírását megakadályozni. Bár a kampány nem érte el végső célját, az első globalizációkritikus koalícióként fontos tapasztalatokat halmozott föl az ezt követő szervezkedésekhez.

Míg a határon átvélő interakciók csak sporadikusak voltak az alapvetően nemzeti fókuszú CUSFTA-kampányban, addig az *Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás (NAFTA)* előkészítése során a kanadai, amerikai és mexikói szervezetek koordinált kampányolást folytattak. A NAFTA a korábbi szabadkereskedelmi egyezményeknél erősebb jogokkal ruházta fel a cégeket, és új területekre terjeszti ki a szabadkereskedelem elveit (Boda, 2004). A szektorok közötti együttműködés kanadai gyakorlata a NAFTA-tárgyalások során még erősebben érvényesült, és áterjedt az egyezmény által érintett két másik országba is. A PCN vezetői az Egyesült Államokban és Mexikóban tett rendszeres látogatásokkal hozzájárultak az országos szektorközi koalíciók megszervezéséhez. A *Mexikói Szabadkereskedelem Elleni Hálózat (RMALC)* a PCN modelljére jött létre 1991-ben. Az Egyesült Államokban a *Citizens Trade Campaign (CTC)* és az *Alliance for Responsible Trade (ART)* jött létre szakszervezetek, zöld szervezetek, egyházi csoportok, farmerszervezetek és fogyasztóvédők koalíciójaként. A kilencvenes évek elején az egész észak-amerikai kontinensen beindult a szektorközi koalíciók szervezése: szakszervezeti aktivisták a munkahelyek elvesztése miatt, zöld szervezetek a környezetvédelmi szabályok erodálódása

miatt, nacionalista baloldaliak a gazdasági szuverenitás elvesztése miatt, feminista szervezetek a kereskedelmi liberalizációnak aránytalan mértékben a nőkre háruló társadalmi költségei miatt, bennszülött szervezetek a helyi termelési szokások veszélyeztetettsége miatt, farmerszervezetek a családi gazdálkodás agrobiznisz általi veszélyeztetettsége miatt, fogyasztóvédők a multinacionális cégek hatalmának növekedése miatt csatlakoztak az országos koalíciókhoz, melyek folyamatos nemzetközi párbeszédet folytattak egymással.

A szabadkereskedelmi tárgyalások a 92-ben aláírt és 94-ben hatályba lépett NAFTA után is folytatódtak. Az *Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezetről (FTAA)* szóló tárgyalások már 94-ben megindultak, amire az immár készen álló s jól szervezett nemzeti koalíciók a nemzetközi együttműködés további erősítésével válaszoltak. 1998-ban számos összamerikai civil szervezeti és mozgalmi csúcs után útjára indult a *Hemishperic Social Alliance* folyamat, mely az egész amerikai kontinens szervezeteit tereli egy fórumba, a kontinentális gazdasági integrációval szembeni szervezkedés előmozdítására. E folyamatban a nagy tapasztalattal rendelkező kanadai szervezetek (mint a korábbi küzdelmekből kinőtt *Common Frontiers* vagy a *Council of Canadians*) döntő fontosságú szerepet töltenek be, hálózati brókerekként összekötik egymással a kontinens szervezeteit, kutatásokkal fontos információkat szolgáltatnak, a felhalmozott kampányolási tapasztalataikat pedig megosztják a térség többi szervezetével.

Míg a 80-as évekre jellemző kampányok alapvetően nemzeti keretek között zajlottak, a kilencvenes évek végére általánosan elterjedté vált a nemzetközi koalíciók felállítása. Ez egyben az ideológiai fronton is elmozdulást eredményezett. Míg korábban a gazdasági és politikai szuverenitás elvesztése miatti félelem volt a fő szervező elv, addig a NAFTA- és FTAA-tárgyalások során a hangsúly áthelyeződött a cégek túlzott hatalmára, politikai befolyására. Ez az új értelmezési keret alkalmas a szektorok közötti koalíciók fönntartására és a nemzetközi szolidaritás kiépítésére.

A tőkeáramlás szabályozása körüli konfliktusok

A szabadkereskedelem szabályait a tőkeáramlásra kiterjeszteni szándékozó *Multilaterális Befektetési Megállapodás (MAI)* volt a következő állomás, mely a globalizációkritikai koalíció kiépülését előmozdította. A tervezett egyezmény biztosította volna a nemzetközi működőtőke-befektetések szabadságát, védelmét, továbbá az államok, valamint a befektetők közötti vitás kérdések rendezését, a NAFTA-hoz hasonló mechanizmus keretében, ami lehetővé teszi, hogy a cégek bepereljék a befektetéskorlátozó intézkedést hozzó államokat (Baranyi, 1998). A befektetőknek nyújtani kívánt széles jogkörök kiegészülve a felelőségek definiálatlanságával a szabadkereskedelmi megállapodásoknál

még erőteljesebben terelték közös platformra a gazdasági, szociális és környezeti jogokért aggódó társadalmi csoportokat. A MAI-ellenes társadalmi mozgalom immár nem csak északi országok szervezeteit kötötte össze, számos fejlődő ország is képviselte magát. A koalíció motorja az *International Forum on Globalization* nevű hálózat volt, melyet 1994-ben hoztak létre a gazdasági integráció és szabadkereskedelem ellen kampányoló „veteránok”. Tagjai között megtaláljuk a *Council of Canadians* (*Maude Barlow, Tony Clark*), az amerikai *Public Citizen* (*Lory Wallach*), a *Friends of the Earth*, a *Third World Network* (*Walden Bello*), az *Institute for Policy Studies* vagy az indiai *Research Foundation for Science, Technology & Ecology* (*Vandana Shiva*) vezetőit. Egy valóban globális mozgalmi „elit”-hálózatról van tehát szó. A titokban (csak az üzleti világ képviselőinek bevonásával) előkészített MAI-ról 1996-ban szerzett tudomást a malajziai *Third World Network*, azonnal mozgásba hozva a hálózatot. A MAI-ellenes koalícióban továbbra is kanadai szervezetek játszották a főszerepet, a felhalmozott jelentős tapasztalatokra és mobilizációs struktúrára építve. A megállapodás elleni koalíció közös nyilatkozatát 70 országból több mint 600 civil szervezet írta alá. Bár az alapértékek és a cégek túlhatalmának kritikája közös értelmezési keretként működött, a kampány alapvetően a nemzeti kormányokat célozta, akik a legfontosabb döntéshozók a nemzetközi gazdasági kormányzás ügyeiben is. Végül az államok közötti ellentétek és a fokozódó civil nyomás hatására először Franciaország hátrált ki az egyezmény mögül, majd a folyamat összeomlott (Johnston–Laxer, 2003).

A MAI-ellenes mozgalom kapcsán kell megemlíteni az egyik legismertebb globalizációkritikai szervezetet, az ATTAC-ot (*Action for a Tobin Tax for the Aid of Citizens*). Az ATTAC a legjelentősebb olyan szervezet, melyet kifejezetten a globalizációkritikai hullám hátán újonnan alapítottak. A története az 1995 végi sztrájkhullámra vezethető vissza, ahol a klasszikus állampárti baloldal és az államellenes új baloldal alternatívájaként összeállt egy állam- és radikális demokráciapárti értelmezési keret. Ancelovici (2002) szerint ezek a mozgalmi aktivitások és az ezek során kialakított új értelmezési keret a francia baloldal és szakszervezetiség megújulásához vezettek. A MAI-ellenes szervezkedés tetőfokán a *Le Monde diplomatique* főszerkesztője (*Ignacio Ramonet*) cikkében új mozgalom létrehozására buzdított, melynek eredményeként megszületett és rövid idő alatt harmincezres tagságúvá bővült a francia ATTAC. Ennek mintájára a világ legkülönbözőbb részein hoztak létre helyi ATTAC-szervezeteket, melyek laza nemzetközi hálózatba szerveződnek. Bár legelőször a Tobin-adó bevezetését tűzte zászlóra, az ATTAC nem egyetlen ügyre létrejött mozgalom, a globalizáció szociális és gazdasági dimenzióinak számos kérdésével foglalkozik. Alapítói között elsősorban szakszervezeti aktivistákat és baloldali közszereplőket (*Susan George, Manu Chao*) találunk, de más szektorok is képviseltetik magukat, mint pl. a munkanélküliek, a zöldek, a fejlesztéspolitikai szervezetek vagy a bevándorlók. Az ATTAC tehát egy szektorközi és

nemzetközi együttműködésre épülő erős szervezeti struktúrával rendelkező globalizációkritikai koalíció.

A szabadkereskedelmi tárgyalások mellett a *Világbank* és az *IMF (Bretton Woodsi Intézmények)* tevékenysége is komoly koalícióképző tényező volt. A legjelentősebb koalíció, mely a Bretton Woodsi Intézmények tevékenységeinek monitorozásával és befolyásolásával foglalkozik, a *50 Years is Enough Network*. 1994-ben született, a Világbank és az IMF fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából, az alapítók közé tartozik az *International Rivers Network*, a *Friends of the Earth*, a *Global Exchange* vagy az *Oxfam America*. Tevékenysége azért számít jelentősnek, mert a tagszervezetek kutatómunkájával, lobbyszárműködésével, demonstrációkkal és médiamunkával sikerült a közbeszéd részévé tennie a Világbank és az IMF működését. A fokozódó kritika és nyilvános nyomás hatására a Világbank 1995-ben megválasztott elnöke (*James Wolfenson*) beismerte, hogy a mozgalmaknak sok mindenben igazuk van, és beleegyezett egy független szakértőkből, világbanki és civil szervezeti delegáltakból álló testület létrehozásába, melynek feladata a bank tevékenységének felülvizsgálata, az ún. struktúraátalakítási politikák gazdasági, szociális és környezeti hatásainak értékelése (*SAPRIN: Structural Adjustment Participatory Review International Network*).⁶ A többéves munka eredményeként egy átfogó és igen kritikus tanulmány született, mely hozzájárult a bank fejlesztéspolitikai orientációjának változásához, az ortodox neoliberalizmus, a washingtoni konszenzus megrendüléséhez (*50 Years Is Enough*, 2004).

A globális gazdasági kormányzás fontos fórumai a világ legerősebb gazdaságait tömörítő G7/G8 csúcscsoportok is. 1984-ben szerveződött először komoly ellen-csúcs a londoni G7 csúccsal párhuzamosan, az „*Alternatív Nobel-díjat*” kezelő *Right Livelihood Awards* és különböző zöld, illetve radikális-alternatív fejlesztéspolitikai NGO-k részvételével. A G8 csúcscsoportokat azóta is rendszeres párhuzamos csúcscsoportok és demonstrációk kísérik, melyek eredményeként a globális gazdasági kormányzás igazságtalanságai, az adósságelengedés, a méltányos kereskedelem, a szociális és munkajogok védelme előrébb kerültek a politikai napirenden. Az adósságelengedést zászlajára tűző *Jubilee 2000* hálózat létrejöttével közvetlenül ezekre a G8 tüntetésekre vezethető vissza, amiről már az első szakaszban is szó esett. Az adósságelengedésért küzdő mozgalmak újabb szektorközi koalíciója 2004-ben jött létre *GCAP (Global Call to Action Against Poverty)* néven. A fehér szalag szimbólumát használó mozgalom nemzetközileg koordinált globális akciónapokat szervez minden év október 17-én, hogy nyomást gyakoroljon a világ döntéshozóira, hogy határozottabb lépéseket tegyenek a szegénység felszámolása, az adósságelengedése, az igazságosabb kereskedelem és az emberi jogok megvédése érdekében.

SEATTLE ÉS SEATTLE UTÁN

Visszatérve a szabadkereskedelem kérdésére, a globalizációkritikát létrehozó talán legfontosabb „broker-ügy” a WTO (*Kereskedelmi Világszervezet*) létrehozása volt. Az 1994-ben létrejött szervezet a szabadkereskedelem elveinek korábbinál jóval hatékonyabb képviselője: egyrészt szankcionálhat (vitarendező eljárás), másrészt új területekre is merészkedik (pl. szellemi tulajdonjogok, szolgáltatások, befektetések). Természetesen kezdettől fogva a mozgalmak és civil szervezetek figyelmének központjában állt, különösképpen az amerikai kontinensen, ahol a szabadkereskedelmi tárgyalások elleni kampányok a kilencvenes évek végére nagyfokú szervezethez jutottak el. 1999. november végén rendezett seattle-i WTO-csúcs jelentette a globalizációkritika legnagyobb áttörését. Az évtizedek alatt formálódó koalíciók erre az időre jól működő transznacionális mobilizációs struktúrákká álltak össze, bejáratott szervezeti kapcsolatokkal, közös értelmezési keretekkel és identitással (1. táblázat).

1. táblázat. Mobilizációs struktúrák a „Seattle-i Csata” mögött

A transznacionális kapcsolat formája	Mozgalmi szervezetek	Mozgalmon kívüli szervezetek
Nincs formális kapcsolat	United for a Fair Economy Települési WTO elleni koalíciók	Iskolai csoportok Baráti körök
Diffúz kapcsolat	Direct Action Network Reclaim the Streets Ruckus Society Coalition for Campus Organizing	Szakszervezetek Egyházi csoportok
Rendszeres kapcsolat	Public Citizen Global Exchange Rainforest Action Network United Students Against Sweatshops Council of Canadians Sierra Club	AFL-CIO United Steel Workers of America International Longshore and Warehouse Union Egyházi szervezetek
Formális transznacionális szervezet	Greenpeace Friends of the Earth International Forum on Globalization Third World Network Peoples Global Action 50 Years is Enough Network	International Confederation of Free Trade Unions European Farmers Union

Forrás: Smith (2002: 212)

A táblázatból jól látható, hogy nem csak a szabadkereskedelemmel foglalkozó helyi szervezetek álltak a tüntetés mögött, hanem olyan koalíciók is, melyek az egyes mozgalmi szektorok közötti vertikális szolidaritás eredményeként erős nemzetközi kapcsolatokat építettek ki. A mozgalmi nyomás és az államok közötti ellentétek eredményeként a seattle-i WTO-csúcs eredménytelenül zárult, ami sikeresség érzetével töltötte el az aktivistákat (Andor–Mészáros, 2008; Smith, 2002). A seattle-i megmozdulás a globalizációkritikai identitás kialakulásának mérföldköve volt, aminek során a szakszervezeti és a zöld mozgalom is közös platformra helyezkedett, ahogy azt a „*Teamsters and Turtles – Together at Last*” szlogenje is mutatja (Gould–Lewis–Roberts, 2004). E koalíció láttán jelentette ki *Vandana Shiva* indiai aktivista és kutató:

Amikor a munkásmozgalom szövetségre lép a zöldekkel, amikor farmerek Északról és Délről együtt utasítják vissza a genetikailag módosított növényeket, nem különálló érdekek képviselőiben teszik ezt. A köz érdekét veszik védelmükbe, az emberiség közös jogait, mindenhol. Az 'oszd meg és uralkodj' politikája, mely megpróbálta egymással szembeállítani a farmereket és a fogyasztókat, Északot és Délt, a munkásokat és a zöldeket, megbukott. (Idézi Brecher–Costello–Smith 2000: 15.)

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elmúlt évtizedekben olyan változások zajlottak le, melyek mennyiségi és minőségi robbanást is eredményeztek a nemzetközi mozgalmi aktivitásban. A mennyiség tekintetében elég, ha a párhuzamos csúcsok számának ugrásszerű növekedésére gondolunk. A minőségi ugrás pedig a neoliberális globalizációra adott kritikai reakcióból ered, mely az igazságosság globális alternatívájához vezette el az aktivistákat, meghaladva egy sor korábban erősen élő megosztottságot, mindenekelőtt az Észak–Dél-szembenállást, illetve összekötötte a különböző mozgalmi családok, szektorok ügyeit egymással.

Dolgozatomban három mozgalmi családot elemeztem, bemutatva azokat az elmúlt évtizedekben lezajlott változásokat, melyek lehetővé tették a globalizációkritikai koalíció létrejöttét. A vertikális szolidaritás kialakulása, azaz az Észak–Dél-megosztottság meghaladása, a szervezetek és mozgalmak közötti nemzetközi kapcsolatok megerősödése volt az egyik elemi folyamat, mely az ezredforduló környéki tüntetések hátterében áll, azok mobilizációs hálózatát, mobilizációs struktúráját képezve. E szektorokon belüli globális hálózatok kialakulása új értelmezési keretek megjelenésével járt együtt, mint a fejlesztési szektorban az igazságos kereskedelem, a zöldeknél a környezeti igazságosság, a munkásmozgalmon belül a globális társadalmi szerződés kerete, a cégkritikus és fogyasztóvédő mozgalmaknál az emberi jogok, azon belül is az alapvető szociális és munkajogi normák számonkérése; az élelmiszer-önrendelkezés a

mezőgazdasági/védéki mozgalmak esetében, vagy a globális igazságosság a radikális baloldalnál.

A vertikális hálózatosodás mellett lezajlott egy horizontális hálózatosodás is, olyan „broker-ügyek” mentén, melyek közös platformra tereltek korábban elszigetelten kampányoló csoportokat. Ahogy a téma egyik legtöbbet hivatkozott kutatója írja:

A különböző aktivista kultúrák elemei – szekuláris és vallásos, radikális és reformista, fiatalabb és idősebb generációk – mindezekben a kampányokban, eltérő mértékben bár, de egy közös diskurzus részévé váltak, melynek fő összekötő témája a társadalmi (globális) igazságosság, teret hagyva egyben az önálló megnyilvánulásoknak is. A transznacionális szinten lokális és globális kezdeményezések kerültek összeköttetésbe az egyenlőség, az igazságosság, az emberi jogok és a környezetvédelem értékei mentén. Platformok, fórumok, koalíciók és hálózatok biztosították a tudáscserét és az eltérő kultúrák kölcsönös megértését. Bár a mozgalom a pluralizmust és a diverzitást hangsúlyozza, egy közös értelmezési keret alakult ki, amely globális dimenzióban határozza meg az identitást (Della Porta, 2006: 16).

A fenti empirikus föltáró elemzés – úgy vélem – nem csak segít jobban megérteni a globalizációkritika jelenségét, segít eligazodni a kampányok, szervezetek és mozgalmak útvesztőjében, hanem egyben arra az elméleti kérdésre is választ ad, hogy van-e mozgásteret a globális kormányzásban a nem állami és nem piaci szereplőknek. A bemutatott kampányok és az elért eredmények (a diszkurzív változás, a neoliberális világrend legitimációs válsága, a részvételi költségvetések terjedése, az adósság-elengedés intézményesülése, a Világbank politikájának változása, a GATS-tárgyalások befolyásolása, a Tobin-adó előrekerülése a politikai napirenden) alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy igen. Sem a globális kormányzás hagyományos szereplői, sem kutatói nem hagyják figyelmen kívül az új mozgalmi koalíciót. Összegzésül az alábbi következtetéseket és hipotéziseket fogalmazhatjuk meg:

1) A seattle-i tüntetés és más hasonló ezredforduló környéki mozgalmi események gyökerei a hetvenes évekig nyúlnak vissza. E mozgalmi családok születése minden esetben jóval megelőzi a globalizációkritika szimbolikus áttörésének időpontját, a kilencvenes évek második felét. E családok szervezeteikkel, hálózataikkal, erőforrásaikkal közvetlenül kapcsolódnak a globalizációkritikához. A jól kiépült, komoly múltra visszatekintő mobilizációs struktúrák jelenléte tehát közvetlen feltétele az ezredforduló környéki mozgalmi hullámnak. A globalizációkritika „nem az égből pottyant alá”.

2) A globalizációkritikai koalíciók konfliktusok mentén szerveződtek, ezért csak olyan fogalmakkal ragadhatók meg, amelyek ezt a dinamikus folyamatot nem tévesztik szem elől. Így csak korlátozottan alkalmazhatók a statikus szemléletű civil társadalom/civil szervezet fogalmai, ehelyett termékenyebb

lehet a társadalmi mozgalmak kutatása során kialakult fogalmi és elemzési eszköztár alkalmazása.

3) Bár soha nem látott mértékben megerősödtek a mozgalmak közötti transznacionális együttműködések, célszerűbb mégis abból a hipotézisből kiindulni, hogy továbbra sem beszélhetünk globális civil társadalomról, csak mint a társadalmi mozgalmak által éppen létrehozott keretről. A dolgozatban bemutatott koalíciók olyan mozgalmi hálózatok, melyek tevékenységét jelentősen befolyásolják az ügy és a lokalitás sajátosságai. A globális kormányzás legfőbb szereplői, így a nyomásgyakorlás legjobb terepei továbbra is a nemzetállamok. A kozmopolita (posztnacionális) demokrácia tehát továbbra is inkább marad normatív ideál, semmint empirikus valóság.

4) Nem csak a helyi politikai lehetőségstruktúrák, de a tematizált ügyek sokszínűsége is abba az irányba mutat, hogy nem beszélhetünk egységes mozgalmról. Kérdéses, hogy a globalizáció-kritikai koalíciók létrejöttét lehetővé tevő közös értelmezési keret, melynek középpontjában a neoliberális globalizáció szociális, környezetvédő és emberijogi bírálata áll, továbbfejlődhet-e egy „globalizációkritikai ideológia” felé, azaz létrejöhet-e egy nagy komplexitással kidolgozott közös értelmezési keret? Inkább valószínű, hogy továbbra is hálózatos együttműködésről és diszkurzív csomópontok mentén szerveződő hálózatos identitásról beszélhetünk. A „mozgalmak mozgalmáról” van szó tehát, amely mozgalmi családokon belüli és azok közötti szolidaritások, az érték- és érdekközösség felismerése mentén fejlődő újszerű mozgalmi hálózat. A globalizációkritika így akarva-akaratlanul is alkalmazkodik a fragmentált és többszintű politikához, a „governance” értelmében vett hatalomgyakorláshoz.

JEGYZETEK

- ¹ A *New York Times* írta 2003. február 17-én a globalizációkritikusok által világszerte megrendezett háborúellenes tüntetések kapcsán.
- ² Az adatok forrása a Jubilee mozgalom egyik jelentése (Jubilee 2000, 2000).
- ³ A *Live Aid* maga is *Bob Geldof* találmánya. 1985. július 13-án Geldof szervezésében hatalmas segélykoncerteket tartottak a Wembley Stadionban illetve Philadelphiában. A koncertekkel több, mint 100 millió dollárt sikerült összegyűjteni, amit többek között Etiópiába küldtek. A *Live Aid* folytatásának tekinthető a *Live 8*: 2005. július 2-án Londonban, Párizsban, Berlinben, Philadelphiában és Kanadában. A koncertsorozat fő célja a G8 vezetőinek befolyásolása volt, az adósságelengedés, az igazságos kereskedelem, illetve az AIDS terén. A globalizációkritikai mozgalom kulturális erejét mutatja, hogy rendezvényein gyakran találkozunk sztárzenekarokkal és fellépőkkel: *Radiohead*, *U2*, *Coldplay*, *Morcheeba*, *Faithless*, *Manu Chao*, *Patti Smith* vagy a *Godspeed You! Black Emperor*.
- ⁴ URL = <http://www.nadir.org/nadir/initiativ/agp/en>.
- ⁵ URL = <http://die-linke.de>.

- ⁶ A hálózatban Magyarország is részt vett, el is készült egy kevesek által ismert értékelő tanulmány a *Világbank* hazai tevékenységéről (SAPRI, 2001).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 50 Years Is Enough (2004): *10th Anniversary Celebration of the 50 Years Is Enough Network*. Washington D.C., 50 Years Is Enough Network.
- Ancelevici, Marcos (2002): Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France. In *Politics and Society* Vol. 30., No. 3, 427–463.
- Andor, László – Mészáros Ádám (2008): Észak Dél ellen? Szabad kereskedelem, protekcionizmus és fejlesztési politika a világgazdaságban. In *Egyenlítő* Vol. 2003., No. 4, 2–8.
- Anheier, Helmut – Marlies Glasius – Mary Kaldor (2004): *Globális civil társadalom*. Budapest, Typotex.
- Ayres, Jeffrey M. (2002): Transnational Political Processes and Contention Against the Global Economy. In Smith, Jackie – Hank Johnston (szerk.): *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*. Lanham, Rowman & Littlefield. 191–205.
- Baranyi, Árpád (1998): Multilaterális Befektetési Megállapodás: alkotmány a globális gazdasági rendszer számára? In *Kovács* Vol. 2., No. 1, 76–83.
- Barlow, Maude – Tony Clarke (2001): *Global Showdown: How the New Activists are Fighting Global Corporate Rule*. Toronto, Stoddart Publishing.
- Boda, Zsolt (2004): *Globális Ökopolitika*. Budapest, Helikon.
- Boda, Zsolt (2001): A méltányos kereskedelem elvei. In *Esély*. Vol. 2001., No. 4, 14–34.
- Boda, Zsolt – Gábor Scheiring (2006): Zöld közpolitika-befolyásolás az Európai Unióban. In *Politikatudományi Szemle*. Vol. XV., No. 4, 41–74.
- Brecher, Jeremy – Tim Costello – Brendan Smith (2000): *Globalization from Below: The Power of Solidarity*. Cambridge, MA, South End Press.
- Callahan, Manuel (2005): Why Not Share a Dream? Zapatismo as Political and Cultural Practice. In *Humboldt Journal of Social Relations*. Vol. 29., No. 1, 6–38.
- Capra, Fritjof – Charlene Spretnak (1984): Who are the Greens? In Capra, Fritjof – Charlene Spretnak – Rüdiger Lutz (szerk.): *Green Politics: The Global Promise*. New York, Dutton. 3–28.
- Cock, Jacklyn – David Fig (2002): From Colonial to Community-Based Conservation: Environmental Justice and the Transformation of National Parks (1994–1998). In McDonald, David A. (szerk.): *Environmental Justice in South Africa*. Athens (Ohio) & Cape Town, Ohio University Press, University of Cape Town Press. 131–155.
- Della Porta, Donatella (2006): The Global Justice Movement: An Introduction. In Della Porta, Donatella (szerk.): *The Global Justice Movement: Cross-National and Transnational Perspectives*. Boulder, CO, Paradigm Publishers. 1–28.
- Ehrlich, Paul R. (1968): *The Population Bomb*. New York, Ballantine Books.
- Esteve, Gustavo (2005): Celebration of Zapatismo. In *Humboldt Journal of Social Relations* Vol. 29., No. 1, 127–167.

- Evans, Peter (2005): Counter-Hegemonic Globalization: Transnational Social Movements in the Contemporary Global Political Economy. 655-670 In Janoski, Thomas – Robert R. Alford – Alexander M. Hicks – Mildred A. Schwart (szerk.): *The Handbook of Political Sociology: States, Civil Societies, and Globalization*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Fridell, Gavin (2003): *Fair Trade and the International Moral Economy: Within and Against the Market*. Toronto, York University (CERLAC Working Paper Series).
- Gould, Kenneth A. – Tammy L Lewis – J. Timmons Roberts (2004): Blue-Green Coalitions: Constraints and Possibilities in the Post 9-11 Political Environment. *Journal of World Systems Research* Vol. 10., No. 1. 91–116.
- Graeber, David (2004): The New Anarchists. In Mertes, Tom (szerk.): *A Movement of Movements: Is Another World Really Possible?* London, Verso. 202–215.
- Guha, Ramachandra (1999): The Southern Challenge. In *Environmentalism: A Global History*. New York, Longman. 98–124.
- Guha, Ramachandra – Joan Martinez-Alier (1997): *Varieties of Environmentalism*. London, Earthscan.
- Hardin, Garrett (2005): A mentőcsónak erkölcstana. In Lányi, András – Jávor Benedek (szerk.): *Környezet És Etika*. Budapest, L'Harmattan. 115–128
- Hardin, Garrett (2003): „A közlegelők tragédiája.” Pp. 219-231 In Lányi, András (szerk.): *Természet és szabadság*. Budapest, Osiris.
- Johnston, Josée és Gordon Laxer (2003): „Solidarity in the age of globalization: Lessons from the anti-MAI and Zapatista struggles.” *Theory And Society* Vol.32., No.1, 33-91 pp.
- Jubilee 2000 (2000): *The world will never be the same again*. London, The Jubilee 2000 Coalition.
- Khan, Farieda (2002): The Roots of Environmental Racism and the Rise of Environmental Justice in the 1990s. In McDonald, David A. (szerk.): *Environmental Justice in South Africa*. Athens (Ohio) & Cape Town, Ohio University Press, University of Cape Town Press. 15–48.
- March, Luke és Cas Mudde (2005): What's Left of the Radical Left?. The European Radical Left After 1989: Decline and Mutation. *Comparative European Politics* Vol. 3., No. 1, 23–49.
- Martinez-Alier, Joan (2002): Currents of Environmentalism. 1–15 In *The Environmentalism of the Poor*. Cheltenham, UK, Edward Elgar.
- McAdam, Doug – Sidney Tarrow – Charles Tilly (2001): *Dynamics of Contention*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Redfern, Andy – Paul Snedker (2002): *Creating Market Opportunities for Small Enterprises: Experiences of the Fair Trade Movement*. Geneva, ILO (SEED Working Paper No. 30).
- SAPRI (2001): *A gazdasági szerkezetátalakítás társadalmi-gazdasági hatásai Magyarországon (Magyarországi SAPRI Nemzeti Irányító Bizottság Záró Jelentése)*. Budapest, SAPRI.
- Scheiring, Gábor (2007): Intézményesült ellenállás: Zöldmozgalom és globalizációkritika, hibrid válasz a professzionalizálódásra. In *Civil Szemle* Vol. VIII., No. 3, 19–22.
- Smith, Jackie (2002): Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements. In Smith, Jackie és Hank Johnston (szerk.): *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*. Lanham, MD, Rowman and Littlefield. 207–227.
- Smith, Jackie – Ron Pagnucco – Charles Chatfield (1997): Transnational Social Movements and Global Politics: A Theoretical Framework. In Smith, Jackie – Ron Pagnucco – Charles Chatfield

(szerk.): *Transnational Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State*. Syracuse, NY, Syracuse University Press. 59–77.

Szabó, Máté (2004): *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Budapest, Századvég.

Watkins, Kevin és Penny Fowler (2002): *Rigged Rules and Double Standards: Trade, Globalisation and the Fight Against Poverty*. Oxford, Oxfam.